

3. Резолюція 955 (1994), ухвалена Радою Безпеки на її 3453-му засіданні, 8 листопада 1994 року: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://uazakon.com/document/tpart02/isx02060.htm>.

4. Устав Міжнародного уголовного трибуналу для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид і інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території Руанди, і громадян Руанди, відповідальних за геноцид і інші подібні порушення, здійснені на території сусідніх держав, в період з 1 січня 1994 року по 31 грудня 1994 року. Прийнята Резолюцією 955 Ради Безпеки ООН 8 листопада 1994 г.: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/ru/law/ictt/charter.shtml>.

5. Деріглазова Л.В. Міжнародне судове і внесудове правосуддя // Міжнародні процеси. - 2007. - Т. 5. - № 1 (13). - С. 38-53.

6. Аль-Сурані Фахим Рушді. Міжнародно-правова відповідальність держав і фізичних осіб за порушення міжнародного права: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. - М., 1999. - 15 с.

7. Накашидзе М.Р. Органи міжнародної уголовної юстиції: проблеми становлення і розвитку : дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. - М., 2007. - 183 с.

8. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира / Пер., с англ. - М.: Альпина Паблишер, 2003. - 504 с.

9. Резолюція № 1165 (1998), прийнята Радою Безпеки ООН на 3877-м засіданні 30 квітня 1998 року: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/scresol/res1998/res1165.htm>.

УДК 342.5:340.12

О.В. Дмитренко

**СУТНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ,
ЇЇ ЗВ'ЯЗАНІСТЬ ПРАВОМ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДОСЛІДЖЕНЬ
Ф.В. ТАРАНОВСЬКОГО)**

Проблеми державної влади в контексті її взаємодії з правом – ключовий аспект, що розглядається у статті. Ця тема зумовлена потребою в знаннях різноманітних наукових підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників до тлумачення сутності феноменів державної влади, юридичної особи держави, діє- та правоздатності державних органів і держави в цілому. Лише на основі об'єктивних уявлень про вищезгадані категорії, їх суть, закономірності їх правової організації та функціонування можна досягти прогресу в сфері політичної та юридичної життєдіяльності, побудови громадянського суспільства, його консолідації та визначення шляхів подальшого розвитку Української держави.

Ключові слова: *влада, держава, право, державна влада, примусовий характер влади, свобода волі, юридична особа держави, суверенна воля юридичної особи держави, діє- та правоздатність юридичної особи держави.*

Проблеми государственной власти в контексте ее взаимодействия с правом – ключевой аспект, рассматриваемый в статье. Данная тема обусловлена потребностью в знаниях разнообразных научных подходов отечественных и зарубежных исследователей к толкованию сущности феноменов государственной власти, юридического лица государства, дееспособности государственных органов и государства в целом. Лишь на основе объективных представлений о вышеуказанных категориях, их сущности, закономерностях их правовой организации и функционирования можно достичь прогресса в сфере политической и юридической жизнедеятельности, построения гражданского общества, его консолидации и определения путей дальнейшего развития Украинского государства.

Ключевые слова: *власть, государство, право, государственная власть, принудительный характер власти, свобода воли, юридическое лицо государства, суверенная воля юридического лица государства, дееспособность юридического лица государства.*

The problems of the state power in the context of its interaction with the law - is a key aspect addressed in this article. This issue is due to the needs for knowledge of various scientific approaches for domestic and foreign researchers to interpret the essence of the phenomena of the government, a legal entity of state, the standing government and the state. Only on the basis of objective representations of the above categories, their nature, laws of their legal organization and functioning can be achieved by progress in political and legal life, building civil society, its consolidation and to identify ways of further development of the Ukrainian state.

Key words: *power, state, law, state power, enforcable power, legal entity of a state, sovereign will of legal entity of a state, legal capacity and legal competence of a state legal entity.*

Актуальність означеної теми обумовлюється й потребою в знанні різних наукових підходів вітчизняних і зарубіжних учених до тлумачення сутності феномену влади, що виникали протягом століть. Ідеї, концепції, теорії, вчення з проблем держави, влади, права, які запропоновані світовою державно-правовою думкою, є злосоденнями: ті з них, що вже усвідомлені, з успіхом використовуються практикою. А ті, що не здобули необхідного аналізу, потребують ретельного вивчення для того, щоб не тільки поповнити інтелектуальну скарб-

ницю певної країни, а й бути задіяними у її державно-правовому будівництві.

Доводиться констатувати, що творчість деяких вітчизняних учених минулого, нажаль, й дотепер недостатньо проаналізована, хоча й представляє значний науковий і практичний інтерес. До таких учених-юристів варто віднести Федора Васильовича Тарановського.

Виходячи з того, що в сучасній українській науковій літературі й досі є відсутнім повне й усебічне розуміння значущості й особливостей поглядів Ф.В. Тарановського на державну владу і право (у їх співвідношенні та взаємодії) і враховуючи їх актуальність (як було зазначено вище), цією статтею ми прагнемо заповнити існуючу прогалину в історії політико-правової думки України.

Як відомо, влада виступає у якості однієї зі суттєвих ознак держави. Розгадування феномену влади є ледве не найголовнішим завданням у науці державоправорозуміння. Влада – це притаманні суспільству вольові відносини між людьми. Ще Аристотель підкреслював, що влада необхідна, перш за все, для організації суспільства, яке є немислимим без підкорення усіх учасників єдиній волі для підтримки його цілісності та єдності [1]. Тарановський Ф.В., аналізуючи Наказ імператриці Єкаторини II, також акцентує увагу на досягненні владою "вищої мети – єдності держави" [2].

Тема влади є досліджуваною у рамках багатьох наукових напрямків, саме тому, як в минулому, так й сьогодні, існує велике різноманіття підходів щодо систематизації концепцій та поглядів на сутність влади.

Однак тема статті не дозволяє включити до кола наших інтересів різноманітні концепції і залишає цілком конкретне поле діяльності – погляди на сутність влади Ф.В. Тарановського, який, у власну чергу, визначає владу, як панування одних людей над іншими, панування примусове, обов'язкове, але не залежне від підвладних й не переборне за їхньою волею. Відносини володарювання, на його думку, – це, перш за все, відносини фактичні, тому що володарювання є одним із різновидів поведінки людей у гуртожитку, а соціальна поведінка регулюється у тому числі й юридичними нормами шляхом впливу на волю особистості. Таким чином, людська поведінка розглядається правом як вираження волі. Саме тому з точки зору права й акти володарювання представляються вольовими актами, а, виходячи з цього, за думкою Ф.В. Тарановського, влада визначається як воля [3].

Таким чином, ми можемо говорити про те, що влада – це один з найважливіших видів соціальної взаємодії між двома суб'єктами,

один з яких підкорюється розпорядженням іншого, а володарюючий суб'єкт у результаті цього підкорення реалізує власні волі та інтереси.

Звісно, що найвищою формою організації є держава. Отже найвищою формою влади у державі є влада державна, для якої є характерною наявність державно-владних повноважень та здійснення її державою (або від особи держави).

Виходячи зі твердження, що з точки зору права акти володарювання є вольовими актами, то влада визначається як воля, суб'єктом якої є держава - юридична особа. Ф.В. Тарановський визначає державну владу як "суверенну волю юридичної особи держави"[4]. Таким чином, він вводить спеціальний суб'єкт державної влади - державу у якості юридичної особи, яка є носієм прав та обов'язків (тобто є дієздатною).

Такою ж логічною категорією, як й юридична особа, є орган - як її частка. Юридична особа існує лише в органах. Поки діє орган - це діє юридична особа; інакше вона не діє й не існує. Поза цих органів юридичної особи не існує, без органів від юридичної особи залишається юридичне ніщо. Саме тому між юридичною особою та її органами не може бути ніяких юридичних стосунків, рівно як не може бути таких стосунків між людиною та, наприклад, його рукою: як рука не може мати ніяких суб'єктивних прав по відношенню до людини, так не може їх мати й орган по відношенню до юридичної особи. Дія органа - це акти власно юридичної особи, бо органи - це сама юридична особа. На думку Ф. В Тарановського, при такій конструкції верховна влада і народне представництво "поєднуються у якійсь вищій єдності як самостійні органи влади"[5].

Але необхідно відокремлювати орган, як частку абстрактної особи, від конкретної особи, що є носієм повноважень органу: треба відрізняти суддю, як орган юридичної особи держави, від судді - людини. Представляє орган індивід, який юридично ніколи з органом не зливається у повній мірі. Тому держава та представник органу є двома не співпадаючими особистостями, між якими можливі та необхідні різноманітні юридичні відносини. Так, наприклад, усі права та обов'язки чиновників по відношенню до держави представляють собою права та обов'язки не державних органів, а представників органів. Заробітну платню отримує представник органу, а не орган власноруч, рівно як й дисциплінарне стягнення накладають на першого, а не на останнього. Точно так же держава має право вимагати певної поведінки від особи, що представляє орган (наприклад, вона забороняє

няє перевищення або бездіяльність влади). Держава має право на своєрідне дистилювання, виділення державної волі з особистої волі фізичної особи.

Для оцінки практичної значущості поняття "дієздатності" достатньо проілюструвати його на прикладі так званої деліктоздатності юридичної особи, тобто здатність її нести відповідальність за правопорушення її органів.

З'ясовано, що романістична державно-правова теорія визнавала за юридичною особою лише правоздатність, але не дієздатність; отже, вона (особа) не здатна нести юридичну відповідальність за вчинки, яких вона не могла скоїти. Але германісти, правильно визначивши поняття дієздатності юридичної особи, з легкістю вивели з нього відповідальність цієї особи за дії власних органів. Ця відповідальність обґрунтовується наступним чином: в силу дієздатності юридичної особи дії її органів вважаються діями власно цієї особи; тому, незаконні дії органу - є незаконними діями юридичної особи і вона має відповідати за них (зокрема, нести майнову відповідальність за некоректні акти своїх органів) [6].

Приймаючи з викладеними поправками теорію Г. Єлінека, і, зокрема, принцип дієздатності та правоздатності юридичної особи, маємо відзначити, що орган так само не є абстракцією, як не є абстракцією власно юридична особа. Орган - це реальна фізична особа, індивід, або сукупність індивідів, що створюють, у свою чергу, юридичну особу. Орган так само дієздатний та правоздатний, як й власно юридична особа, але права його не первинні, а похідні й визначаються вони компетенцією та функціями юридичної особи. Права ж цієї особи здійснюються її органами, як опікун здійснює права малолітнього, тобто органи мають діяти не у власних особистих інтересах, а у інтересах юридичної особи. Але різниця полягає у тому, що опікун та той, кого опікують - різні особистості, а органи та юридична особа - одна й та ж сама особа. Точніше, органи є особами, які у сукупності своєї представляють особливу колективну юридичну особу (наприклад, державу). Тому, за загальноприйнятими правилами, сукупність прав та обов'язків органу вважаються правами та обов'язками юридичної особи. Наприклад, суддя має право судити, а збірник податків - стягувати їх, але всі ці права належать не цим органам, а державі: держава має право суду, покарання, стягнення податків, etc. Органи ж мають лише право здійснювати ці права від імені держави.

Такі права є суттю права держави. Але що визначає конкретно: права належать державі, або, взагалі кажучи, юридичній особі? Це

значить, що вони не належать ані якійсь фізичній особі окремо, ані простій сукупності таких осіб, а лише організованому їхньому союзу у особі де яких його членів, що розподілили проміж собою права та обов'язки цього цілого. Саме ці члени цілого і є суттю органу держави. Розподілення між ними прав та обов'язків юридичної особи необхідно, головним чином, для внутрішніх відносин між ними, і лише частково – для зовнішніх відносин з іншими особами (тут уся сукупність органів виступає як частки єдиного цілого).

Як зазначалося вище, у запропонованому Ф.В. Тарановським визначенні державної влади, як волі юридичної особистості держави, воля розуміється не психологічно, а юридично. У юридичному сенсі воля є притаманною будь якому суб'єктові права – як фізичній особі, так і юридичній – не зважаючи на те, що остання не може існувати як психологічна особистість і, таким чином, не може відчувати ніяких душевних переживань, отже й вольових [7].

Воля у юридичному сенсі розуміється формально. Для визнання вільного волевиявлення у правовідносинах необхідною є наявність певних формальних умов позитивного характеру (правоздатності, дієздатності) та формальна відсутність певних зовнішніх перешкод (загроз, насильства, тощо). Сюди ж варто було б віднести й форми виникнення та прояву волі, що встановлюються правом, які є досить складними та набувають особливої значущості стосовно юридичних осіб. "Позитивне право точно визначає, яким шляхом воля фізичних осіб, чи то у вигляді окремих волевиявлень, чи, частіше, їхніх сполучень, перетворюється у волю юридичної особи. Такими є приписи позитивного права щодо створення, компетенції та функцій органів юридичних осіб. Тому й волевиявлення юридичної особи держави є ані чим іншим, як рішенням або постановою, що прийняті відповідними органами на підставі юридичних норм, що визначають державну організацію" [8].

Будь який правознавець повністю, на думку Ф.В. Тарановського, усвідомлює, що волі у психологічному сенсі у держави немає і не може бути, що держава не є якимось окремим явищем, а є певним процесом життєдіяльності індивідів. Але ж далі він говорить про особистість держави, про її волю, бо лише у таких формах він може дати належне у юридичних категоріях визначення тієї думки, що акти володарювання визначаються не чимось індивідуальними, а загальними цілями. При тому, така загальна мета розглядається не деонтологічно (як належне), а онтологічно (як суще), тобто мається на увазі

та реальна спільна мета, те з'єднання індивідуальних та класових інтересів, які реально досягаються при даному стані та співвідношенні суспільних груп.

Отже Ф.В. Тарановський, визначаючи державну владу як волю, має на увазі не психологічний, а юридичний аспект, абстрактну побудову суб'єктивної причетності [9].

У зв'язку з цим цікавими, на наш погляд, є погляди на проблему державної влади видатного російського ученого О.С. Яценка. Так він пише: "Природна підстава влади, яка розглядається з загальносоціологічної точки зору, звичайно, є, перш за все, тієї матеріальною залежністю, що зв'язує та підкорює одних людей іншими. Але з суспільно-психологічної точки зору, у владі виявляються два основних моменти: з одного боку, воля одних людей, що дають повеління іншим, з другого - усвідомлювання цими останніми своєї залежності та добровільне їхнє підкорення" [10]. У цьому у повній мірі виявляються його плюралізм та схильність до синтетичної теорії права. На думку ученого, не можливо виключити з поняття влади ані жодного з цих елементів. У основі будь якої влади, перш за все, полягає матеріальна, фізична залежність однієї особи від іншої; лише у подальшому ця матеріальна залежність стає базою для психологізації влади. Де коли усі дії влади обмежуються матеріальною залежністю. У таких випадках варто говорити про владу сильного над слабким, матері над дитиною, т.і., на кшталт того, як у більш широкому визначенні йдеться про владу стихій, про владу людини над природою, тощо.

Але яким би значним у владі не був елемент усвідомлювання підвладними власної залежності, на нашу думку, не варто зводити до нього весь зміст влади, цілком усуваючи інший необхідний елемент влади - волю тих, хто володарює.

На думку О.С. Яценка, з того, що вольова гіпотеза влади не пояснює усіх різноманітних проявів державного володарювання, не варто заключати, що вона має бути цілком знехтувана, як така що не пояснює ані яких явищ. Бувають випадки (й досить часті), коли володарює й воля - тобто не всі її прояви можуть бути поясненими усвідомлюванням підвладними їхньої залежності.

Інший видатний дослідник М.М. Коркунов, говорячи про державну владу, вважає, що визначення держави лише як спілки, що наділена владою, взагалі не є достатнім, бо існує, наприклад, влада родини, церкви, тощо. "Відмінною рисою держави є примусовий характер її влади" [11].

Адже у цьому випадку, за думкою О.С. Яценка, незрозуміло, яким чином може проявитися примусовий аспект влади без наявності аспекту вольового. "Обов'язок підпорядкування велінням державних органів підтримується, перш за все, саме усвідомлюванням права, а потім - загрозою покарання або інших невідповідних наслідків, що пов'язуються з невиконанням законних розпоряджень"[12]. Там, де є загроза покарання та власно покарання, там неминуче має бути й владарююча воля. Якщо інколи державну владу можуть проявляти особи, які позбавлені волі (або ті, що її не знаходять), то часто існують прояви панування одних осіб над іншими, що позбавлені усвідомлювання.

Виходячи з цього, державне владарювання - це не одnobічні, а двобічні відносини: з однієї сторони повеління, а з іншої - підкорення. Влада, на думку О.С. Яценка, створюється як колективне пристосування двох психічних суспільних переживань, володарюючих та підвладних; це основна сила, що з'єднує суспільство, надає йому єдності, перетворює у замкнуте ціле; це життєвий синтез різноманітних індивідуальних переживань. Те, що постійно стверджується в історії, як протиборство свободи і влади, у дійсності є постійним прагненням узгодити два елементи влади - волі її органів, та усвідомлення залежності тих, хто підпорядковується, велінням цих органів. Влада, як психічний синтез суспільного узгодження, - це сила, що зростає в історії та покриває собою все більш широкі сфери суспільного життя [13].

Слід відзначити, що підходи, запропоновані і Коркуновим М.М., і Яценко О.С., за думкою Ф.В. Тарановського, "розкривають соціально-психологічну природу влади і з цього приводу мають бути визнані досить правильними. Але вони рішуче ні в чому не спростовують і не відхиляють погляди на державну владу, як на волю юридичної особистості держави, оскільки ці погляди мають на увазі не соціально-психологічну, а юридичну природу влади" [14]. Продовжуючи власну думку, учений пише: "Коли Коркунов категорично заявляє, що державна влада є не будь чією волею, а суспільною силою, що впливає з усвідомлення залежності, - ми з ним погодитися не можемо. Два приведені визначення не суперечать одне одному і одне одного не виключають, тому що кожне з них надане під іншим кутом зору. Суспільні явища є у вищій мірі складними і тому можуть і мають вивчатися з різних точок зору, що освітлюють різні їхні сторони. Суспільні явища не укладаються у єдність (монізм) будь якого переконання або визначення. Вони вимагають множинності (плюралізму)

точок зору та визначень" [15]. Виходячи з цього ствердження, Ф.В. Тарановський пропонує поєднати обидва визначення, що надані. Таким чином, державна влада зі соціально-психологічної точки зору є суспільною силою, що впливає з усвідомлювання залежності учасників організованого гуртожитку, а з юридичної точки зору – воля юридичної особистості держави [16].

Тим самим Ф. Тарановський підтверджує коректність запропонованого О.С. Яценко положення про те, що, говорячи про природу державної влади, необхідно звертати увагу на обидва моменти (причому у рівній мірі), оскільки зосередження уваги лише на примусовій волі юридичної особистості держави, або окремо на усвідомлюванні залежності з боку підкореного, не дозволяє отримати повне уявлення про юридичну, соціальну й психологічну природу державної влади.

Цей висновок Ф.В. Тарановського має особливо велике значення для сьогодення української державності, ролі державної влади в розбудові громадянського суспільства, його консолідації та визначення шляхів подальшого розвитку.

Використана література:

1. Див.: Аристотель. Соч. в 4 т. – М., 1984. – Т. 4. – С. 376-380.
2. Див.: Тарановский Ф.В. Политическая доктрина в Наказе императрицы Екатерины II/ История русского права, М., изд-во "Зерцало", 2004. – С. 187.
3. Див.: Тарановский Ф.В. Энциклопедия права. – СПб, изд-во "Лань", 2001. – С. 367.
4. Див. там саме. – С. 368.
5. Див. там саме. – С. 364.
6. Див.: Магазинер Я.М. Субъекты права. Физические и юридические лица// Правоведение. – 2000. – № 3. – С. 100-120.
7. Див.: Тарановский Ф.В. Энциклопедия права. – СПб, изд-во "Лань", 2001. – С. 368.
8. Див. там саме. – С. 369.
9. Див. там саме. – С. 367.
10. Див.: Яценко А.С. Философия права Владимира Соловьева. Теория федерализма. Опыт синтетической теории права и государства. СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, изд-во "Алетейа" – 1999. – С. 177.
11. Див. там саме. – С. 178.
12. Див. там саме. – С. 179.
13. Див. там саме.

14. Див.: Тарановский Ф.В. Энциклопедия права. – СПб, изд-во "Лань", 2001. – С. 371.
15. Див. там саме.
16. Див. там саме.

УДК 341.2:340.15(315)

М.В. Топильницький

**ВИТОКИ ІНСТИТУТУ
МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ВИЗНАННЯ
ДЕРЖАВ У СТАРОДАВНЬОМУ СВІТІ**

У статті розкриваються історичні передумови виникнення інституту міжнародно-правового визнання держав від часів династії Хань у Стародавньому Китаї до Віденського конгресу.

Ключові слова: *міжнародно-правове визнання, державний суверенітет, міжнародні відносини, Тридцятирічна війна, Велика французька революція, юрисдикція, міжнародні конфлікти, Віденський конгрес.*

В статье раскрываются исторические предпосылки возникновения института международно-правового признания государств со времен династии Хань в Древнем Китае до Венского конгресса.

Ключевые слова: *международно-правовое признание, государственной суверенитет, международные отношения, Тридцатилетняя война, Великая французская революция, юрисдикция, международные конфликты, Венский конгресс.*

The article exposes the historical background of the institute of international legal recognition of States since the Han Dynasty in ancient China to the Congress of Vienna.

Key words: *international legal recognition, state sovereignty, international community, Thirty Years War, the Great French Revolution, jurisdiction, international conflicts, Congress of Vienna.*

*Держава повинна визнаватися
як природний союз, як витвір
природи, а не людини...*

Аристотель

За висловлюваннями Аристотеля, як і взагалі за поглядами греків, людина – громадянин держави є дійсно людиною, людина без держави не має значення, як частина не має значення без цілого. Тому у греків вся увага державного апарату і громадян спрямована на збереження добробуту, щастя цілого, тобто держави, а не її частин –